

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.3.50>**Є. А. Кобрусєва**

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО БОРотьБИ З КОРУПЦІЄЮ В ВИЩІЙ ОСВІТІ

У статті звертається увага на зв'язок між державною політикою та діяльністю органів влади для досягнення політичних цілей. Особлива увага приділяється проблемі корупції у сфері вищої освіти в українському суспільстві. Визначається, що ефективна боротьба з корупцією потребує ретельного аналізу її причин та сутності. Автор обговорює важливість якості вищої освіти та її зв'язок з різними корупційними факторами. Зазначається, що правильне розуміння суті корупції є важливим для формування стратегії та тактики протидії, встановлення цілей та визначення засобів боротьби з нею. Проведено аналіз законодавчих інструментів, які впливають на стратегії протидії корупції у сфері вищої освіти. Стаття розглядає ключові закони та нормативно-правові акти, спрямовані на запобігання та припинення корупції в українських вишах та вищих навчальних закладах. Також детально аналізується роль та функції антикорупційних органів та комітетів, створених для боротьби з корупційними практиками в університетах. Стаття надає огляд ефективності законодавчих заходів у запобіганні корупції та підвищенні якості вищої освіти.

Ключові слова: корупція у вищій освіті, неправомірна вигода, державна політика, освітня діяльність, корупційні ризики, правове регулювання, державне управління.

Постановка проблеми. Боротьба з корупцією в системі вищої освіти визнається надзвичайно критичною у сучасному світі. Це питання залишається однією з найбільш актуальних та загострених проблем нашого часу. Україна, на жаль, також стикається із зростаючими випадками корупції, які поступово витісняють правові та етичні норми, перетворюючи корупцію на прийнятний спосіб суспільної поведінки. Дуже важливим аспектом аналізу є розгляд ролі та впливу міжнародних організацій у боротьбі з корупцією в вищій освіті. Досліджуються програми технічної допомоги та фінансування, надані міжнародними організаціями країнам-учасникам. Ефективність цих програм та їх вплив на зменшення корупції в вищій освіті оцінюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі останні дослідження і публікації висвітлюють такі аспекти, як роль законодавчих засобів у формуванні ефективної державної політики з попередження корупції в системі вищої освіти. Цією проблемою займаються С. Квіт, Ю. Кириченко, І. Луцкай, Ю. Терещенко та інші. В цілому, аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що корупція в вищій освіті є проблемою, яку треба вирішувати за допомогою комплексного підходу, включаючи законодавчі, контрольні,

освітні та покаральні заходи. Останні дослідження та публікації зосереджуються на законодавчих засобах, що використовуються державною політикою для боротьби з корупцією в вищій освіті. Дослідників цікавить ефективність різних інструментів та стратегій, впроваджених у різних країнах.

Мета. Проведене дослідження має за мету розкриття важливості удосконалення законодавчих рамок, впровадження ефективної системи контролю та прозорості. Також досліджено роль етики та освітніх програм у формуванні антикорупційних цінностей серед студентів та педагогів.

Виклад основного матеріалу. Оновлений Закон України «Про вищу освіту» визначає державну політику у сфері вищої освіти. Цільові принципи цієї політики включають:

1. Сприяння сталому розвитку суспільства через підготовку конкурентоздатного людського капіталу та надання можливості навчання протягом життя.

2. Забезпечення доступності вищої освіти для всіх, хто бажає отримати її.

3. Здобуття вищої освіти має бути незалежним від впливу політичних партій чи релігійних організацій.

4. Інтеграція системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, з урахуванням збереження та розвитку національних досягнень та традицій.

5. Забезпечення логічної наступності та зв'язку між різними рівнями освіти.

6. Підготовка фахівців для пріоритетних галузей економіки та наукових досліджень.

7. Підтримка університетів, академій, коледжів у формі податкових пільг та інших платежів.

8. Сприяння розвитку партнерства між державними та приватними установами в галузі вищої освіти.

9. Формування структури освіти та професійної підготовки, що відповідає сучасним вимогам.

Система формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти включає такі аспекти:

1. Забезпечення взаємодії між системами освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави для стійкого розвитку суспільства.

2. Збереження та підвищення якості вищої освіти.

3. Забезпечення доступності вищої освіти та навчання протягом усього життя.

4. Створення рівних умов доступу до освіти для осіб з особливими потребами та надання підтримки в освітньому процесі.

5. Забезпечення саморегулювання закладів та їхню відкритість для критики та громадських інтересів.

6. Визначення балансу у підготовці фахівців з вищою освітою відповідно до потреб особи, держави та роботодавців.

7. Інтеграція науки, технічного прогресу та мистецтва з вищою освітою для розвитку.

8. Надання пільг та соціальних гарантій для студентів та випускників закладів вищої освіти.

9. Гарантування випускникам права на працю та рівних умов для вибору місця праці.

10. Стимулювання підприємств до надання можливості працевлаштування для випускників закладів вищої освіти.

Держава сприяє розвитку закладів вищої освіти як центрів незалежної думки. [1].

Серед основних фундаментальних принципів для ефективної боротьби з корупцією можна виділити:

1. Верховенство права – Керування відповідно до закону є основою для запобігання корупції. Це означає, що всі дії органів влади мають базуватися на законах та правових актах.

2. Законність – Суворе дотримання встановлених законів і нормативів для уникнення будь-яких корупційних проявів чи порушень.

3. Комплексність заходів – Запобігання корупції потребує не лише правових, а й соціальних, економічних та інших заходів.

4. Пріоритетність запобіжних заходів – Ставка на запобіжні заходи перед вжиттям реакції на корупційні вчинки.

5. Відповідальність за корупцію – Невідвротна відповідальність за корупційні дії, включаючи покарання за порушення антикорупційних законів.

6. Відкритість та прозорість – Громадський нагляд та доступність інформації про діяльність органів влади для запобігання можливості корупції.

7. Участь громадськості – Залучення громадськості до антикорупційних заходів, забезпечення захисту осіб, які беруть участь у цих ініціативах.

8. Відшкодування збитків – Гарантування відновлення порушених прав та відшкодування збитків, завданих корупційними діями [2].

Зовнішнє незалежне оцінювання стало важливим інструментом для зменшення корупційних ризиків під час вступу до закладів вищої освіти. Воно дозволяє об'єктивно оцінювати знання та навички абітурієнтів без можливості зловживання чи підкупу. Проте, інші методи вступу, такі як творчі конкурси або внутрішні вступні іспити, залишаються джерелом високого корупційного ризику через необ'єктивність та можливість деформації результатів.

Надання пільг та преференцій під час вступу також стає сферою, де виникають корупційні схеми. Наприклад, використання медичних пільг для отримання особливих умов складання вступних іспитів без належних підстав є яскравим прикладом зловживання системою пільг.

Важливо продовжувати реформувати систему вступу вищої освіти, зміцнювати застосування об'єктивних методів оцінювання та переходити до більш прозорих, справедливих та малоуразливих механізмів вступу.

Також варто відзначити, що протягом останніх 10 років умови прийому в заклади вищої освіти дозволяють електронно подавати заявки для участі у конкурсному відборі. Ця практика не лише зручна для вступників, а й гарантує належну прозорість, оперативність і уникнення непотрібного контакту з членами відбіркових комісій. Але до сих пір деяким категоріям осіб можливе подання тільки паперових заявок.

Наприклад, коли виникають неузгодженості в даних вступника в Єдиній державній електронній базі щодо освіти та відповідних освітніх документах, чи при поданні іноземного документа про освіту, одна особа повинна звертатися до кожної комісії, де можуть ухвалити різні рішення щодо його допуску до конкурсу.

Ще однією серйозною проблемою, що має високий рівень корупційних ризиків у сфері вищої освіти, є процес вступу іноземців та осіб без громадянства до українських вузів. Отримання запрошень на навчання для цієї категорії абітурієнтів не є достатньо прозорим. Кожен іноземець або особа без громадянства повинні самостійно звертатися до вищого навчального закладу для отримання цього запрошення, що створює можливість для посадових осіб університетів отримати неправомірну вигоду або задовольнити свої особисті інтереси.

Процес отримання вищої освіти та оцінювання навчальних досягнень студентів несе в собі ризики корупції. Вимоги чи отримання неправомірних пільг за складання екзаменів чи заліків під час сесій, а також завищення оцінок за поточні успіхи, є важливими проблемами, що поширені в університетському середовищі. Це комплексна та масштабна проблема, яка впливає на провідність освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Наслідком цієї проблеми є підготовка студентів з недостатніми знаннями, а основною причиною цього є недостатня прозорість та неефективність управління освітнім процесом у вищих навчальних закладах.

Процес підготовки та захисту кваліфікаційних та наукових робіт також супроводжується високими ризиками корупції. На сьогоднішній день існуючі юридичні засоби для притягнення до відповідальності за академічну недобросовісність, такі як академічний плагіат, не є достатньо ефективними. Законодавство України не визначає процедури для юридичної відповідальності за прояви нечесності в академічній сфері. Це призвело до скасування в судовому порядку рішень Комітету з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо можливих порушень академічної доброчесності у текстах дисертаційних робіт.

Університетська система створює складну мережу співпраці й послуг, а також підтримує внутрішніх посередників, таких як методисти, лаборанти, секретарі, працівники кадрових відділів, деканатів, і навіть бібліотекарі. Ця система дозволяє викладачам уникнути безпосереднього спілкування зі студентами, які

хочуть вирішити певні питання за плату. Наприклад, серед керівників кабінетів і лабораторій поширена практика допомагати у продажу високих оцінок за тести, контрольні, лабораторні, курсові та навіть дипломні роботи.

Коли студенти звертаються до персоналу посередників, вони можуть уникнути відвідування контрольних робіт, заліків та іспитів під час сесії. Посередник, за винагороду, укладає угоди з викладачами через особисті зв'язки. Кількість студентів, які користуються цим, може бути значною, особливо на заочному факультеті.

Щоб успішно пройти сесію, використовуються різні підходи. Викладачам можуть давати хабарі за суб'єктивні оцінки під час іспитів або за оцінювання студентів, які не з'явилися на заняття. Взаємовідносини можуть мати різні форми, від грошових винагород до подарунків або особистих послуг через зв'язки.

Також важливо відзначити, що питання відповідальності за академічні порушення є невідзначеним. Часто вимоги стосовно строків притягнення до відповідальності за академічний плагіат чи інші порушення не чітко визначені в законодавстві. Це може призвести до перевірки наукових робіт будь-коли, але не завжди – усі роботи мають однакові вимоги до строків перевірки.

Іншим фактором, що спричиняє корупційні ризики, є існування до сьогодні в окремих законах положень про можливість встановлення доплат чи надбавок за науковий ступінь чи вчене звання для осіб, функції яких не пов'язані безпосередньо із науковою чи дослідницькою діяльністю [3].

Причини корупції в освіті можна умовно розділити на три групи:

1) Об'єктивні причини:

– Низький рівень оплати праці освітян.

– Обмежена кількість бюджетних місць, особливо на популярних спеціальностях або в рейтингових закладах.

– Недосконалість законодавства, спрямованого на боротьбу з корупцією в освіті.

2) Суб'єктивні причини:

– Розчарування та апатія серед викладачів у зв'язку з ускладненою навчальною системою та недостатніми матеріальними винагородами.

– Відсутність поваги до викладацької роботи зі сторони студентів.

– Замовчування випадків корупції, які студенти виявляють або втрачають гроші чи інші матеріальні винагороди.

3) Об'єктивно-суб'єктивні причини:

– Витрати, пов'язані з отриманням викладацької посади.

– Недостатні правові та соціальні гарантії захисту освітян.

Державна антикорупційна програма в Україні є ключовим нормативно-правовим актом у боротьбі з корупцією у вищій освіті та загалом у країні. Цей документ визначає стратегію запобігання та протидії корупції. Його прийняття сприятиме не лише внутрішній боротьбі, а й позитивно позначиться на шляху України до отримання членства в міжнародних організаціях, таких як Європейський Союз, НАТО та ОЕСР.

Запровадження Державної антикорупційної програми здійснюється через Міністерство Освіти та Науки України. Вони затверджують та реалізують певні заходи, спрямовані на запобігання корупції в межах міністерства.

Цілі Державної антикорупційної програми ґрунтуються на декількох принципах:

1. Оптимізація функцій влади: уникнення дублювання повноважень, об'єднання функцій для зменшення корупційних ризиків.

2. Цифрова трансформація та прозорість: використання технологій для забезпечення відкритості та доступу до даних, що допомагає зменшити корупційні практики.

3. Створення легальних альтернатив: розвиток законних шляхів задоволення потреб громадян та компаній, замість існуючих корупційних практик.

4. Юридична відповідальність: забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні дії, створення стримувального ефекту для всіх осіб.

5. Формування культури доброчесності: виховання у суспільстві відмови від корупційних практик, поширення культури поваги до закону.

Цільовою спрямованістю Програми є значний прогрес у запобіганні та протидії корупції, створення узгоджених та систематичних механізмів протидії корупції у всіх сферах державного управління та місцевого самоврядування, а також відновлення України після конфлікту.

Специфічні ознаки корупції у системі вищої освіти включають:

– Системність, інституціоналізованість і вкоріненість: вона стає складовою частиною системи та надто укорінюється у внутрішніх процесах.

– Різноманітність форм: корупція може приймати різні форми та проявлятися на різних рівнях системи освіти.

– Різні методи винагороди: це не обмежується лише хабарем, але й іншими формами винагороди, що залежать від складності бюрократичних процесів.

– Діяльність посередників: існує мережа посередників, які сприяють у вчиненні корупційних дій у системі вищої освіти.

Висновки. Система оцінювання вищих навчальних закладів зачасти базується на кількісних показниках, що веде до недоліків. Бажання забезпечити певні показники призводить до пошуку будь-яких шляхів досягнення цілей, включаючи навіть необґрунтоване збільшення чисельності наукових кадрів. У цій системі не враховується реальна кваліфікація чи професійні навички викладачів, а важливішою стає наявність наукових ступенів і вчених звань. Це може призвести до того, що навіть при наявності значних недоліків чи корупційних вчинків, викладач може залишитися у виші, оскільки його присутність є важливою для проходження акредитації.

Аналізуючи законодавство та практику його впровадження, а також наукові дослідження в цій області, можна зробити висновок про те, що чинне законодавство України не завжди ефективно реагує на корупційні прояви в освітній сфері.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 02.02.2022)
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 02.02.2022)
3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>
4. Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 170–173.
5. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є. В. Невмержицький; Акад. прокуратури України. Київ: КНТ, 2008. 363 с.

Kobrusieva Ye. A. Legislative means of state policy to combat corruption in higher education

The article draws attention to the relationship between public policy and the activities of public authorities to achieve political goals. Particular attention is paid to the problem of corruption in higher education in Ukrainian society. It is determined that an effective fight against corruption requires a thorough analysis of its causes and essence. The author discusses the importance of the quality of higher education and its connection with various corruption factors. It is noted that a correct understanding of the essence of corruption is important for formulating strategies and tactics of counteraction, setting goals and determining means of combating it. The author analyzes the legislative instruments that affect the strategies of combating corruption in higher education. The article examines key laws and regulations aimed at preventing and combating corruption in Ukrainian universities and higher education institutions. It also analyzes in detail the role and functions of anti-corruption bodies and committees established to combat corrupt practices in universities. The article provides an overview of the effectiveness of legislative measures in preventing corruption and improving the quality of higher education.

Key words: *corruption in higher education, undue advantage, state policy, educational activity, corruption risks, legal regulation, public administration.*